

A korlátozott időtartamú egzisztálás abszurdításának elviselése

Szabálytalan rendezői közelítés

**Samuel Beckett: *Godot-ra várva* című tragikomédiája
szövegének megértéséhez**

Pinczés István

ny. tanár, rendező, színházelméleti szakember, műfordító
Debreceni Színjátszó Stúdió Független Színház

Absztrakt: Samuel Beckett: *Godot-ra várva* című művének színrevitelére készülő rendező összehasonlítja a hiteles francia és angol szerzői szöveget, elemzi az angol változat kultúrtörténeti motívumait, elkészíti az angol szöveg magyarra fordítását, és kísérletet tesz az összetett Godot-szimbólum értelmezésére

Kulcsszavak: abszurd dráma, rendezői felkészülés, szövegértelmezés, Biblia, szimbólum

1. Bevezető gondolatok

A színházi rendezés nehezen leírható, „belterjes” művészi munka, melynek során az irodalmi alkotófolyamat befejezett végtermékéből újabb végtermék: előadás születik. A színházi próbafolyamat kezdőpontja (a dráma) és végpontja (az előadás): nyilvános – ami a kettő közé esik: zártkörű műhelymunka.

Minden valamirevaló rendező tarsolyában évek-évtizedek óta több tucatnyi színrevitelre váró dráma lapul. Ideális helyzetben a rendező maga választja ki, melyik dédelgetett álmához nyúljon. Más esetekben a színház vezetői kérnek darabjavaslatot a rendezőtől. Gyakran előfordul, hogy a rendező egy konkrét darab megrendezésére kap felkérést.

A rendezői felkészülés folyamata a darab első elolvasásától a premierig három, egymástól nem mereven elkülönülő szakaszra oszlik:

- a) a rendező **egyéni** szövegelemző és darabértelmező felkészülése;
- b) a rendező és **munkatársai** (dramaturg, díszlet- és jelmeztervező, zeneszerző, stb.) közös produkció-előkészítő munkája;
- c) az újratereztetésbe beválasztott **játszó társakkal**, a színészekkel végzett közös színpadi próbafolyamat.

A jelen dolgozat egy szabálytalan – mert évtizedekre elnyúló és ma sem befejezett – rendezői felkészülés első szakaszának műhelytitkaiba, a mű rejtett

jelentésrétegeinek feltárásába, az értelmezést megkönnyítő filológiai kutatómunkába enged rövid bepillantást.

A színházi világ a 2025-2026-os évadban **Beckett (1906 – 1989) születése 120. évfordulóján** darabjainak előadásaival emlékezik az abszurd dráma egyéni hangú alkotójára. Legismertebb és legtöbbször játszott műve a *Godot-ra várva* című ösabszurd, mely a 20. század drámairodalmának talán nem a legnagyobb, de minden bizonnyal a legjelentősebb alkotása.

2. Személyes találkozásaim a *Godot*-val

Művészetén kívüli szempont – nem érdem, nem is hátrány, pusztán adat –, hogy „kortárs” drámáról beszélek: szinte hónapra pontosan azonos korú vagyok a *Godot* párizsi ősbemutatójával¹. A mű magyar szövegének *Nagyvilág*-beli első megjelenéséről² és első magyarországi bemutatójáról³ érthető módon csak szakmai beszámolókból, kritikákból értesülhettem. (Beckett, S., 1965. Ford. Kolozsvári Grandpierre E.)

Első személyes találkozásunkra öt évtizeddel ezelőtt, debreceni magyar–angol szakos egyetemi hallgató koromban került sor: világirodalom előadásokon kaptunk róla izgalmas és szemhatártágító tanári elemzéseket. Ezzel egy időben, a *Waiting for Godot* szövegének szókincsgyarapító feldolgozása közben észleltem először, hogy a szótározás megkönnyítése érdekében használt, **francia eredetiből készült magyar fordítás** és az **angol textus tartalma nem azonos**: a két szöveganyag nagy terjedelmű és nagyszámú eltérést mutat.

Másodszor 2002-ben – akkor már gyakorló rendezőként – szembesültem ugyanezzel a ténnyel. Lehetőségem nyílt a Csokonai Színházban Beckett klasszikus abszurdját színpadra állítani kétnyelvű – angol és magyar – ikerelőadásban⁴, ugyanazokkal a színészekkel. Az angol szöveg és a franciából fordított magyar szöveg dialógusainak és szerzői instrukcióinak eltérései nem pusztán a térszervezés szintjén okoztak zavart, hanem tartalmi, stílári, szerepértelmezési, szituációelemzési konfliktusokat is szültek. Az ikerelőadások üzembiztos lebonyolítása azt követelte, hogy a szereplők az angollal teljesen ekvivalens magyar szöveget használjanak. Kénytelen voltam új fordítást készíteni az angol szerzői

¹ Samuel Beckett: *En attendant Godot* című művének ősbemutatója 1953. jan. 19-én volt a párizsi *Théâtre de Babylon*-ban. Rendezte és Pozzo szerepét játszotta: Roger Blin.

² Samuel Beckett: *Godot-ra várva*. Színmű két felvonásban. Fordította: Kolozsvári Grandpierre Emil. In: *NAGYVILÁG*, 1965. 8. sz.

³ Samuel Beckett: *Godot-ra várva* című művének magyarországi bemutatója 1965. okt. 14-én volt Budapesten, a Thália Színházban. Fordította: Kolozsvári Grandpierre Emil. Rendezte: Léner Péter és Kazimír Károly.

⁴ Samuel Beckett: *Waiting for Godot – Godot-ra várva* című tragédiájának kétnyelvű bemutatója 2002. okt. 4-én volt Debrecenben a Csokonai Színház Horváth Árpád Stúdiószínházában. Rendezte: Pinczés István.

szöveg alapján. (Beckett, S., 2010. Ford: Pinczés I.) Munka közben olyan szoros viszonyba kerültem az adott szöveg legkisebb jelentéssel bíró egységeivel, a szavakkal, hogy a műfordítói munka egyben a szövegelemző rendezői felkészülés szerves részévé is vált.

Érdeklődéssel kutattam és kutatom ma is: hogyan lehetséges egyazon műnek két eltérő szerzői szövege? Miben más a két eredeti szöveg? Miért ítélem jobbnak, teljesebbnek az angol változatot? (Pinczés I., 2010a)

3. Magyar példák: Egy mű – több formában?

A magyar irodalomban sem példa nélküli, hogy egyazon mű több szövegváltozatban is közkinccsé válik. Nehéz őket egymással mindenben egyenértékű, egyenrangú opuszoknak tekinteni – jobbára az időben később születettet fogadja el a közvélemény és a szakirodalom etalonnak.

Dramák esetében gyakran az ősbemutató tapasztalatai készítetik a szerzőt az átdolgozásra. Páskándi Géza vallomásából tudjuk, hogy *Vendégség* című spiondrámájának másfél évtizeddel későbbi átírását (*Fölkél az Ömlő Búza napja*) részint a színpadi előadások során szerzett tapasztalatai, részint az *Erdélyi triptichon*ba szerkesztés strukturális elvei ösztökélték. Örkény István: *Pisti a vérzivatarban* című tragikomédiájának is két – színházakban játszott és nyomtatásban is megjelent – verziója létezik.⁵ Kultikussá nemesedett első nemzeti drámánknak, Katona József *Bánk bán*jának is két szövegváltozata ismert.⁶

Az idegen nyelven írt művek újabb és újabb stílusú és szókinccsű magyar fordításainak pedig se szeri, se száma – elég Szophoklész *Antigoné*jának nyolc magyar fordítását említeni a Csiky Gergelyétől a Ratkó Józseféig, vagy a *Hamlet* magyar szövegváltozatait az Arany Jánosétól a Nádasdy Ádáméig.

4. Egyazon mű két szerzői változata – két külön nyelven?

A *Godot-ra várva* esetében bizonyított filológiai tény, hogy **két külön nyelven két különböző szerzői változat létezik** – és nem ugyanazon mű fordításáról⁷ van szó. Az *En attendant Godot* című, **műfaji meghatározás nélkül** közreadott színmű 1948. október 9. és 1949. január 29. között **francia** nyelven íródott. Az **angol** változat – a műfaji meghatározás szerint kétfelvonásos **tragikomédia** –

⁵ A későbbi változat elsősorban a megnégyesezett (vagy négybe vágott? négy részre szakadt?) főszereplő, a magyar népet szimbolizáló Pistipistipistipisti figurájának szokatlan, ám sokatmondó és a mára vonatkozóan is „sokat jelentő” dramaturgiai megoldásaival teremtett új minőséget a korábbi szöveghez képest.

⁶ A *Bánk bán* a köztudatba jobban bekerült második verzióját ráadásul nem is a szerző, hanem Illyés Gyula értő – bár nem autorizált – átigazításában játsszák a színházak.

⁷ Az angol szöveg címe alá Beckett maga írta: „Translated from his original French text by the author.”

Waiting for Godot címmel 1954-ben jelent meg először New Yorkban, majd ugyanebben az évben Londonban is.

A világ egy kisebbik hányadán (ahol franciául beszélnek) a korábban keletkezett francia szöveget ismerik. A világ angolul beszélő nagyobbik hányadán a szerző által átdolgozott, újraírt („*re-created*”) angol változatot publikálják a könyvkiadók, és játsszák a színházak. A világ fennmaradó részében pedig lefordítják anyanyelvükre – vagy franciából, vagy angolból, vagy mindkettőből.

Mi magyarok – nem lévén angol alapú magyar fordítás – a 2002-es Csokonai Színház-beli bemutatóig Kolozsvári franciából fordított, lexikálisan is, stílusosan is pontatlan szövegét használtuk. 2015 márciusában megjelent a francia szöveg új magyar fordítása,⁸ ami egy évtizedet várt, hogy 2024-ben – szintén Debrecenben – színre kerülhessen.⁹

5. A heteroglosszia (többnyelvűség) és a nyelvköziesség (nem egy nyelvhez kötődés) a 20. századi irodalomban

Szegedy-Maszácz Mihály – Bahtyin heteroglosszia fogalmának magyarázásakor – Rilke, Ashbery, Yvan Goll, Tábori György, Julien Green, Vladimir Nabokov idegen nyelven írt műveit hozza fel példaként, miszerint azok **nem mérhető anyanyelvükön írott korábbi műveik színvonalával** (Szegedy-Maszácz M., 2000,101).

Az *En attendant Godot* angolra fordítását Beckett „kreatív fordítói attitűddel”, a transzlingválás (nyelveken átívelő kommunikáció) elve alapján végzi¹⁰: nem fordít, hanem **új művet ír** (Cronin, A., 1999, 556). Szegedy-Maszácz szerint félrevezető Beckettet kétnyelvű szerzőnek nevezni, helyesebb a „**nyelvköziesség**” megközelítést hangsúlyozni. A franciául és angolul is elérhető ikerművei¹¹ „olyannyira **különböznek egymástól**, hogy talán célszerűbb **egyedi alkotásoknak**, mintsem fordításoknak tekinteni őket” (Szegedy-Maszácz M., 2000, 107, 109 – kiemelés tőlem).

⁸ Beckett: *Godot-t várva*. Színmű két részben. Megjelent a *Színház* című folyóirat 2015. márciusi mellékletében. Fordították: Beke Zsolt, Csímár Péter, Donáti Flóra, Gunyecz Laura, Kállay Eszter, Márkos Éva, Sors Mihály, Szalai Bianka, Szatmári Zsófia, Tordai Vera, Horváth Ágnes.

⁹ Beckett: *Godot-t várva*. Színmű. Bemutató előadás: 2024. szeptember 27. Csokonai Fórum, Kóti Árpád terem. Rendezte: Szabó K. István.

¹⁰ Amikor Richard Seaver följánlotta neki, hogy lefordítja egyik franciául írott regényét angolra, Beckett azzal hárította el, hogy nem lefordítani kell: „új könyvet kell írni”.

¹¹ *Happy Days – Oh les beaux jours; Sans – Lessness; Le Dépeupleur – The Lost Ones; Stirring Still – Soubresaut; Comment dire – What is the Word*

6. Egy „világhírnévre lobbant izé” első magyar visszhangjai

A rendezői felkészülés korai szakaszában hasznos és izgalmas a műről írt ismeretéseket, elemzéseket felkutatni – nekem is időutazás volt a *Godot* magyar be-
robbanásának dokumentumait végigböngészni. Elgondolkodtató, hogy „a hatva-
nas évek szűk levegőjében” milyen taktikus irodalmi-esztétikai-ideológiai pen-
geváltások történtek, kik és hogyan támadták vagy védték a négy évvel később
már irodalmi Nobel-díjasként ünnepelt szerzőt.

Mihályi Gábor véleménye megerősítette az anyaggyűjtő rendező halvány
észlelését, hogy a *Godot* **látszólagos egyszerűsége** és eszköztelensége ellenére
is rafináltan túlzásúfolt, és hogy „**jelzésszerű utalásokkal épül rá az évszázados
európai kultúrára**” (Mihályi G., 1965, 1172).

Megütközve szembesültem vele, hogy későbbi színművészeti főiskolai ta-
nárom, Hegedűs Géza milyen szélsőséges kifejezésekkel bírálta e „nagyon-
nagyon gyenge irodalmi művecskét”, ezt a „világhírnévre lobbant izét”: „Ez a
Godot-ra várva című áldráma: irodalmi blöff, (...) oktanul elnyújtott és több
helyütt ízléstelen” (Hegedűs G., 1965, 1715) – pedig Estragon szubsztandard
költői kérdését („Ki fingott?”) Kolozsvári pironkodva „Ki szellentett?”-re eufe-
mizálta. A fordító menségére legyen mondva, hogy az első londoni bemutatón a
Lord Chamberlain cenzúrázta szövegben a beckett-i „Who farted?” helyett az
ártatlan „Who burped?” (Ki böfizett?) hangzott el a színen – és jelent meg
nyomtatásban is.

Szabó György remek önvédelmi taktikával mértékadó kortárs nyugati al-
kotók (Jean Anouilh, Tennessee Williams, Thornton Wilder, William Saroyan)
lelkes, elismerő véleményét hívta segítségül a mű értékeinek védelmében:
„Könnyű és naiv fordulat lenne, ha a teológusatyák mintájára mi is **megpróbál-
nánk 'Godot' fogalmába behelyettesíteni isten helyett mondjuk a szocializ-
must**” (Szabó Gy., 1965, 1723) – pedig Brecht épp erre készült, ám az előadás
nem valósult meg. Varannay Aurél elemző kritikájában azt szuggerálta, hogy a
Godot öngúnya, fanyar humora az abszurd dráma **pozitív** hozadéka; úgy kell
értelmeznünk, mint egy **biztatást**, mert **a lét mostohaságát csak derűvel visel-
hetjük el.** (Varannay A., 1965, 1870) Másik későbbi színművészeti főiskolai
tanárom, Kéry László iránymutatón hangsúlyozta: a *Godot*-t úgy kell előadni,
hogy miközben **a nézőt egyre fokozódó nevetés rázza**, egyre mélyebben ivód-
jék zsigereibe **az emberi létezés céltalansága** (Kéry L., 1966, 262) – talán ő már
akkor ismerte a zsáner nélküli francia színmű mellett az angol szöveget is, amit a
szerző szándékosan hangszerelt **abszurd tragikomédiává?** (Pinczés I., 2010b)

7. Érvek az angol szövegváltozat mellett: Mivel gazdagította Beckett az angol szöveget?

A lista ellentmondást nem tűrően hosszú:

- (1) kihúzta vagy átírta a párizsi előadásban nem működő *instrukciókat*;

- (2) a nézői visszhang nélkül maradt *dialogusokat* kihagyta;
- (3) teljesen új angol szövegrészeket írt;
- (4) a pszichológiai tartalmú vagy pusztán jelenettagoló értékű „*csend*” *instrukciók* áthelyezésével a mű egész mikrostruktúráját átritmizálta;
- (5) gazdagabbá és mélyebbé tette a *pontos vagy torzított bibliai allúziók* rendszerét;
- (6) jobbra *angol és ír irodalmi idézeteket* rejtett az angol szövegbe;
- (7) Lucky zagyalék monológjában megváltoztatta az *elmondás módjára vonatkozó instrukciót* – zöld utat adva egy „értelmezőbb” interpretációnak;
- (8) *hibernizmusokkal* vastagította a művet Írországhoz, az ír nyelvhez és a hősi kelta múltához kötő szálakat;
- (9) felerősítette a darab *fekete humoros, tragikomikus* mozzanatait;
- (10) újabb intellektuális *szójátékokat* épített be;
- (11) *szélsőséesebb* stílusértékű kifejezésekkel gazdagította a nyelvi stílusrétegeket;
- (12) „színmű” helyett a „*tragikomédia*” műfaji meghatározást írta a cím alá;
- (13) a francia helyneveket, személyneveket, beszélőneveket (amik alapján a néző úgy érezte, a darab Franciaországban játszódik) kihúzta vagy *angolra cserélte* – a címben szereplő franciás hangzású név kivételével;
- (14) általános törekvése az volt, hogy dekonkretizáló megoldásaival helytől-időtől függetlenített, **egyetemes és időtlen parabolává** rajzolja át saját francia szövegű művét. (Pinczés I., 2010a)

A további rendezői-elemzői elmélyülés irányát megszabja Beckett egyedi dramaturgiája és poétikája: „az ember metafizikai fölöslegességben létezik, mert **létének nincs filozófiailag hitelesíthető oka**” (Géher I., 2008, 2 – kiemelés tőlem), és ez a keserűen szkeptikus meggyőződés hatja át a *Godot*-t is. A színpadon megjelenő – és meg nem jelenő! – figurák egy korszak **szimbólumaivá** csiszolódtak. A címszereplőt magát is hajlamosak vagyunk többszörösen összetett jelentésű szimbólumként értelmezni.

8. A „Godot-mitológéma” megközelítése: szimbólumok, metaforák, jelképek egy irányba mutató magyarázata

Kicsoda Godot (ha személy egyáltalán)? Vagy ha nem személy, akkor mit szimbolizál? Beckett minden erre irányuló újságírói kérdést azzal a lakonikus válasszal utasított el, hogy ha tudta volna, kicsoda-micsoda Godot, megmondta volna a darabban.

Írók, költők a nem köznapi, az irracionális tartalmakat – ha nincs rá szó, ha nincs rá fogalom – nyelvteremtő találékonysággal művészi hatású, sűrített jelentésű egyedi nyelvi jelekbe (szókép, hasonlat, metonímia, szinekdoché, metafora, allegória, szimbólum, szinesztézia stb.) tömörítve vetik papírra. Elemzők,

esztéták, kritikusok véleménye egyezik: a Beckett-mű címében szereplő nagybetűs főnév – a darabban személyként utalnak rá – különösen összetett, megfejthetetlen mitológéma.¹²

A megfejthetetlenséget – az előttünk kísérletezők véleményét osztva – előre regisztrálhatjuk: a *Godot-ra várva* maga a titok, maga a misztérium – rejtélybe csomagolva¹³. (Atkinson, B., 1956) Csak kísérletezhetünk a körbejárásával, hogy a magyarázat közelébe jussunk, és hogy a nézőt is hozzásegítsük. A szakirodalom szerint a nyitott struktúrájú, polifon művek (amilyen a *Godot-ra várva* is) olvasóját-nézőjét ennek a megfejtése, dekódolása avatja **aktív befogadónak**. „Jelelméleti megközelítésben a szimbólum mint **kulturális jel** (...) **a tudatos** és a **tudattalan** elemek egyesítésével **aktív befogadásra ösztönöz**”. (Újvári E., 2001, 5 – kiemelés tőlem) Előadás közben minden néző ösztönösen-tudatosan kialakítja a maga személyes Godot-megfejtését – a szövegben, a színen talált „kapaszkodók” segítségével. A rendező (és a fordító) első feladata, hogy a Beckett által használt, sok irányba mutató szimbólumok tartalmát – az egymás jelentését erősítő jelcsoportok segítségével – feltárja, megfejtse, megértse, és továbbadja munkatársainak, játszótársainak.

9. Egy irányba mutató szimbólumtartalmak érzékelése

A színházi jelek kizárólag az azokat megalkotó kultúra ismeretében értelmezhetők. A **zsebkendő**, amivel Estragon le akarja törölni a terhet cipelő Lucky könyveit, csakis a keresztény hagyományokban rímelt össze **Veronika kendőjének** (a Biblia kanonizált szövegében nem is szereplő) motívumával – egy sintoista japán nem asszociál a Gabbata és a Golgota közti via dolorosa 6. stációjára.

Júdás háromszoros krisztustagadása: Pozzo kérdésére Vladimir háromszor tagadja le, hogy ismerné Godot-t – ez csakis az Újszövetség ismerői előtt hordoz szimbolikus extrajelentést (és erősíti a többi hasonló irányba mutató vektor hatását).

Lucky tánca **Krisztus kereszthalálának** groteszk leképezése (Estragon a „Bűnbak haláltusája” címet adja a szájalmas vonaglásnak. (Beckett, S., 2010)

A **keresztre feszítés** póz ismétlődik a fárasztó légzőgyakorlatok után elkezdett „feszítő” mozgástréning során is.

A mezítláb járás motívumából a **krisztusi példa** morális követését dialógusban is kibontó szimbólum nő ki:

VLADIMIR Ne hasonlítsd magad Krisztushoz!

ESTRAGON Óhózzá hasonlítottam magam egész életemben.

(Beckett, S., 2010)

¹² A mitológéma elhomályosult jelentésű mítoszi-hiedelemvilági képződmények, elvont tudattartalmak, szubjektív képzetek, metafizikai jelenségérzések elemeit tartalmazó, összetett szimbolikájú fogalmi sűrítvény.

¹³ „It is a mystery wrapped in an enigma”.

A „**kő – kőhalom**” egyszerre asszociáltat Hermészre, az útonjárók görög istenére és a Krisztus sírjáról elgörgetett kőre. A kő: *élettelen*, szervesetlen anyag; a fa: *élő*, szerves anyag. Az idegenek, akik az el-elkőborló Estragont éjjelente rendszeresen megverik, tízen vannak – ők együtt alkotják a Mester halála után szétszéledt **tanítványok csoportját**¹⁴.

Az öt színpadi szereplő viszonya könnyedén interpretálható a bibliai modell alapján. A megalázott Jézus (Lucky) fölött a hordozható törvénytevő székben ülő Poncius Pilátus (Pozzo) ítélkezik; a két lator – a szidalmazó Gestas (Gogo-Estragon) és a bűnbánó Dysmas (Didi-Vladimir) – az üdvözlési esélyeket latolgatja; az angyali hírnök (Fiú) üzenetei bizonytalan időpontokra halasztják a várva várt találkozást.

A **hosszú várakozás kóros hatására** vonatkozó idézetből épp a hosszú várakozás törölte ki magát az „elme” szót is Vladimir elméjéből: „Az halogatott reménység beteggé teszi az... *izét*, ki is mondta ezt?”¹⁵ (Beckett, S., 2010) A pontos bibliai idézet: „A halogatott reménység beteggé teszi az *elmét*, de a megadatott kívánság életnek fája” (Példabeszédek könyve 13,12).

Ám ha csak ebbe az értelmezési irányba haladunk, a rejtélyes cím a megfeszített és feltámadott Krisztus megjósolt második eljövételének (1Thessz 4:16; Jel 1:7; Jel 19:16; 1Kor 15:25) bizakodó várását jelentené – ez a szimplifikált értelmezés azonban a dráma többi toposzát – az emberi létezés céltalanságát, az ember metafizikai fölöslegességét, az emberi lét időkeretbe szorítottságának elviselését – egyáltalán nem magyarázná.

10. Egy kiemelten fontos tartalmat hordozó jel értelmezése és fordítása: Színház – vagy Ítélszék?

A francia szövegben a sokjelentésű „*planche*”, az angol szövegben a „*the Board*” pontos lefordítása és értelmezése perdöntő a szövegértelmezésben, a rendezői koncepció kialakításában. Kolozsvári félrefordítása alapján („az úgynevezett **Deszka**”) az „átigazított” magyar szövegű előadások rendezői a Peter Brook-i „**üres tér**” fogalmat is bevonva rendre a színházra asszociáltatnak.¹⁶

¹⁴ Visky András: *Tanítványok* című drámájában Krisztus kereszthalálát követően a megzavarodott tanítványok összegyűlnek. A névsorolvasáskor Júdás hiányzik, de Estragon és Vladimir neve elhangzik: András, Bertalan, Fülöp, Estragon, Jakab, János, Máté, Péter, Simon, Vladimir. (Kolozsvári Állami Magyar Színház, 2005. Rendezte: Tompa Gábor).

¹⁵ „Hope deferred maketh the *heart* sick, but when the desire cometh, it is a tree of life.” (King James version, Proverbs 13,12)

¹⁶ Peter Brook világhírű angol színházrendező a konvencionális polgári színház lehetőségeit kimerítve előbb színházkutató központot létesített Párizsban, majd Afrikában, Iránban, az Egyesült Államokban kereste az autentikus és hiteles színjátszás gyökereit. Kísérleti kutatómunkája a színész és a néző kapcsolatának megújítására irányult. *The Empty Space* (London: 1968; magyarul: *Az üres tér*: Európa Kiadó, 1973.) című jelentős

A Beckett által a szövegbe és az instrukciókba írt szituáció tartalma szerint Pozzo halálfélelmében **egyáltalán nem a színházra gondol** – miért is rettegne a színháztól? Keresztre feszített pózban, karját széttárva csüng Vladimir és Estragon nyakán. Az idő este 7-8 óra körül jár: Pilátus 6-kor ítélkezett, Krisztus 9-kor halt meg. Pozzo kikövetkezteti, hogy ő **ítélkezés és halálbüntetés között** van. Követve Beckett rejtett bibliai allúzióinak irányát, biztosan kijelenthetjük, hogy hollétük helyszíne (amit a vak Pozzo nem lát, csak ide vizionálja magát) a **Gabbatha, Pilátus ítélszékeének kötornáca**¹⁷ – fordítása a Vizsolyi Biblia széljegyzetén: „**Kőpadolat, hol a bírák törvénytevő széke állott**”. (Cárolí G., 1590, 101)

A „Színház” az adott kontextusban inkongruens jelentés, az adott színpadi szituációban értelmezhetetlen tartalom. A Merriam-Webster értelmező szótár megerősíti az Országgh-szótár határozott névelős „board” főnév szócikkének 4. jelentését (de még a legkezdetlegesebb keresőmotoros internetes szótárak is tanúsítják): a „the Board” jelentése: **Testület, Bizottság, Igazgatótanács**. Pozzo attól retteg Estragon és Vladimir vállán pszeudo-keresztrefeszítetten, hogy krisztusi mintára **Pilátus törvénytevő széke** előtt áll. Retteg, hogy embertársa, Lucky ellen elkövetett bűneiért halálos ítélet várja. A fordító – alkotótársnak tekintve a rendezőt – három, a leírt szituációban értelmezhető opcionális megoldást is kínál.

- a) **Kőpadolat** – az archaikus szóösszetétel, melynek nevében egyszerre van jelen a két színpadi szimbólum (a szervetlen *kő* és a szerves *fa*) a Bibliában mindössze egy alkalommal (János 19,13) fordul elő, talán a mai néző számára nem bír jelentéssel.

színházelméleti művében négy színházi formát nevez meg, négy alkotói módot vizsgál (holt színház, szent színház, kegyetlen színház, közvetlen színház). Kijelenti, hogy a régi, polgári, idejétmúlt "holt színházi" hagyományokkal ellentétben az előadáshoz nincs szükség látványos díszleteket mozgó színpadi masinériára, ácsolt deszkaszínpadra, szemgyönyörködtető jelmezekre, emeletes nézőtérre, zsöllyére, kulisszákra, zenére, világítási effektusokra, mert elegendő az üres **játéktér**, a **színész** és a **néző**: „*Vehetek bármely üres teret és nevezhetem csupasz színpadnak. Egy ember végigsétál ezen az üres téren, miközben valaki más nézi – ennyire van szükség.*” A színházi szakmában legendássá vált „üres tér” kifejezést gyakran használják a „színház” szinonimájaként. Beckett drámájának nyitó szerzői instrukciója és a példaként felhozott jelenetben elhangzó szöveg (Vladimir: Sehol semmi. Csak egy fa.) tartalmilag valóban összekapcsolható az „üres tér” fogalmával, ám a színház felé asszociálást sem az angol „the Board” kifejezés jelentése, sem az adott szituáció nem támasztja alá.

¹⁷ „Az Pilatus azért mikor hallotta volna ez beszédet, ki hozá Jesust, és üle á törvény tévő szekbe, az helyen melly *Lithostrotosnac* mondatic, Sidoúl pedig *Gabbathanac*.” (Vizsolyi Biblia, János 19,13)

- b) **Ítéltábla/Tábla** – a mai magyar büntetőjogban és a köznyelvben is használt kifejezés; a „the Board” (= a deszka) kifejezés anyagminőségét is visszaadó fordítói megoldás.
- c) **Ítélszék/Szék** – Pilátus *széke*; ironikus inverz utalás Pozzo széthajtogatható székére, amelyben ülve Lucky fölött rendelkezett, „ítélkezett”:
- POZZO Nem erre a helyre mondják egészen véletlenül, hogy **Ítélszék?**
- VLADIMIR Sose hallottam róla.
- POZZO Mégis, milyen?
- VLADIMIR (*körbepillant*) Leírhatatlan. Nem hasonlít semmihez. Sehol semmi. Csak egy fa.
- POZZO Akkor ez nem az **Ítélszék**¹⁸. (Beckett, S., 2010 – kiemelés tőlem)

11.A „nád” szimbolikájának rejtett jelentésrétegei: halandó ember – testlélek – nádsíp (zene) – költészet (Yeats)– zavar (kelta ábécé)

VLADIMIR Azt hittem, ő jön.

ESTRAGON Eh! A szél a nádban. (Beckett, S., 2010)

Pontatlan fordítás és pontatlan értelmezés esetén rejtve marad, hogy hármas (görög mitológiai, zsidó-keresztény és ír-kelta) jelentésréteg vetődik a **nád** realista első jelentése mögé. Estragon ijedtségük okát elmismásoló, nyugtató szándékkal kimondott mondata többféle háttérjelentést is takar:

A nád a Bibliában gyakorta felbukkan.¹⁹ A *Zsoltárok* szövegében a nádszál a törékeny **halandó ember** szinonimája: a nád kívül a **test**, a porhüvely, belső ürege pedig a mai napig definiálhatatlan nem-anyagi minőség: a **lélek** (Cárol G., 1590).

A második asszociációs réteg: a görög mitológiában a szerelme elől menekülő Szürinx nimfa nádszállá változott – Pán abból a **nádszálból** faragta **sípját**.

Estragon angol mondata („The wind in the reeds”) kettős jelentésű:

¹⁸ POZZO Isn't it by any chance the place known as **the Board**?

VLADIMIR Never heard of it.

POZZO What is it like?

VLADIMIR (*Looking round.*) It's indescribable. It's like nothing. There's nothing.

There's a tree.

POZZO Then it's not **the Board**. (Beckett, S., 1954 – kiemelés tőlem)

¹⁹ „Mit látni mentetek ki a pusztába? Nádszálat-é, a mit a szél hajtogat?” (Máté 11,8); „És tövisből fonott koronát tőnek a fejére és nádszálat jobb kezébe...” (Máté 27,29); „És verik vala a fejét nádszállal...” (Márk 15,19), „... egy szivacsot vőn és azt megtöltvén ecettel és egy nádszállra tűzvén, inni ád neki.” (Máté 27,48)

- a szél a nádban: a szél jár a nádban, a szél zörgeti a nádat, az keltett ijedelmet;
- a szél a nádban: a nádsípba belefűjt levegő, ami hangot ad, zenél – utalás az ír eidosz költője, William Butler Yeats kötetcímadó versének címére, mely a **nádasban** fújó **szél** és a nád zörgésének zenéjét írja le: *The Wind Among the Reeds* (magyar címe: *A szél a nád között*).

Az **ír kulturális tartalmak** felé mutató vektort erősíti, hogy a **nád** és a **megzavarodottság** motívumainak összekapcsolása Beckett rejtett utalása a húszbetűs **kelta ogham** (ejtsd: óham, ójam, vagy óhm) **ábécére**, melynek rúna írásos betűjeleit fák-növények nevének kezdőbetűi adják (Pinczés I., 2010). A druidák rúnaírásos – ujjakkal is elmutogatható – ábécéje szerint a **nád** (=Ngetal) kezdő fonémáját jelölő, négyrovásos „Ng” jelének szimbolikus tartalma: **zavar, meg-**

lepetés: .

ESTRAGON: A frászt hozod rám. (Beckett, S. 2010)

12. Lucky dadaista nagymonológjának fordítói megfejtés: három monológ

Lucky hírhedten hosszú juxtapozíciós (mellérendeléses) tirádája: örült beszéd – de van benne rendszer! Nagyon szoros és nagyon türelmes szódominózással három különböző stílusú értelmes közlés áll össze a mozaikokból:

Az első **teológiai-prédikatori** szöveg a hagyományosan elképzelt és emberszerető „kvakvaverzális” (minden irányba hatni tudó) szakállas, antropomorf Jóisten létét bizonygatja:

Adva van egy fehérszakállú személyes Isten, aki időn kívül és kiterjedés nélkül létezik, s aki az isteni elzárkózó néma közöny magasságából szívből szeret mindannyiunkat, és aki együtt szenved mindazokkal, akik a győtrelem tüzébe vettek, mely tűznek lángja ha fellobban, lángba borítja a levegőget, s a poklot belerobbantja a mennybe! Óh, hogy ragyog az ég azúrja, milyen nyugodtan, milyen nyugodtan! Ez a nyugalom bár átmeneti, mégis jobb a Semminél! (Pinczés I., 2010a)

A másik: beszélőnevű kutatók az emberiség elkorcsosulását vizsgáló fiktív **tudományos** értekezése:

Amint azt nyilvánosságra hozott munkáiban Pontjucast és Wattkan is lefekteti, figyelembe véve Testes és Sudar befejezetlen munkásságának eredményét – mely díjat nyert Esse-in-Posse Emberisegkutató Akakakadémiáján – minden kétséget kizáróan megállapítható, hogy Farfing és Beleböff befejezetlen munkái alapján (bár ezt sokan tagadják) – az ember a fejlett táplálkozási és ürítési szokások ellenére sorvad és senyved, sőt mi több, a testkultúrafejlesztés irányelvei ellenére, a sporttevékenységek űzése ellenére zsugorodik és pusztul. (Pinczés I., 2010a)

A harmadik összeálló mondat látomásos-zaklatott **művészi siratóének** erejével fest emberi szenvedéssel teli, kozmikus kataklizmát:

**A síkokon, a hegytetőkön, s tengerpartokon,
folyóknak medrében futó vizek, futótűzek!
A lég s majdan a föld is jéghideg!
A vaksötét kövek hona!
Ó, jaj! Ó, jaj! A kövek Ura
hatszáz-megszámlálhatatlanodik évében
a lég, a föld, s a víz is jéghideg!
A szakállak, a lángok, a könnyek, a kövek!
Ó, jaj, ó jaj!
A koponya! A koponya! A koponya!
A koponya Connemarában!
Ó, jaj, ó jaj! A koponya! A koponya!
Connemarában a koponya!
Ó jaj! (Pinczés I., 2010a)**

Lucky hármas skizofrén „egymásra kopírozott” monológja **a vallásos, a tudományos és a művészi** megfogalmazás eszközeivel villantja fel az emberszerető, ám passzív (első mozgatóként teremtő, majd elzárkózóan szemlélődő) isten létét és a kihalás felé sodródó emberiség helyzetét. Egy lepusztult véglény idézi vissza a korábbi magas szinten gondolkodó entellektüelek (pap-tudós-művész) felelős gondolatait.

13. Godot = örökélet?

A teremtés, élet és halál titka ma is megfejthetetlen – s talán az is marad. A mindentudás birtoklásának hiányában a halál előli menekülés, az örökélet beteljesíthetetlen vágy marad.

Ha tehát a felkészülési periódus végén a rendezőnek egyetlen szóval kellene választ adnia: mi az, amire a világmindenségbe kivetett Ember vár – a válasz (ami elől Beckett bölcsen kitért): az örökélet. Hinni és várni lehet, de megkapni még a tudományok gyors ütemű fejlődése és az AI igénybevételével sem lehet, mert az isteni attribútum volt, van és lesz mindörökké. Természetesen ez a magyarázat is leszűkített és kizáró, de a színházi próbafolyamatban szükségképp elfogadott belső használatú elnevezés.

De kell-e egyáltalán szavakba öntve megfejteni a *Godot*-t a néző számára a színházban? Szabatos tudományos választ szeretnénk papírra vetni? Vagy csontig hatoló zsigeri színházi élményt akarunk a deszkákra varázsolni, ahol a közönséget egyszerre rázza a nevetés, és fojtogatja a sírás? Harold Pinter szavai kendőzetlenül őszinték, nyersségükben hitelesek: „Nem filozófiát, értekezést, dogmát, hitvallást, útmutatást, igazság-kinyilvánítást, választ akarok, semmit nem akarok a meglévő raktárkészletből. Ő a legbátrabb, legkönyörtelenebb me-

nő író, s minél jobban beledörgöli orromat a saját piszkomba, annál hálásabb vagyok neki érte.”²⁰ (Pinter, H., 1989)

14. Összefoglalás:

A középkori moralitásjátékok mintájára a „modernkori moralitás” műfaji meghatározást használnám tervezett rendezésemre: olyan realista alapozottságú abszurd tragikomédiát szeretnék színre vinni, melyben a bibliai példázatok és utalások mint sorvezető állnak a mai profán szövegek és a filozofikus clownéria rétegei alatt. **Beckett modern élet-allegóriájában két komplementer Akárki azonosítatlan mezőben várakozik Valakire, aki a Hírnökkel bizonytalan időpontokra ígéri érkezését, de csak Amazokkal találkozhatnak.** E tervezett újkori moralitásjátéknak – a készülődés mai állása szerint – egy büntetés-végrehajtó intézet ad otthont, a szereplők pedig az intézet életfogytiglani büntetésre ítélt lakói közül kerülnek majd ki.

Forrásművek

Beckett, Samuel 1952: *En attendant Godot*. Paris: Les Éditions de Minuit.
Beckett, Samuel 1954: *Waiting for Godot*. Translated from his original French text by the author. New York, N.Y: Grove Press, Inc, 10014.

Fordítások

Beckett, Samuel 1965: *Godot-ra várva. (En attendant Godot)* Színmű két felvonásban.
Fordította: Kolozsvári Grandpierre Emil. In: Nagyvilág, 10. évf. 8. sz. 1173–1226.
Beckett, Samuel 2010: *Godot-ra várva. (Waiting for Godot)* Tragikomédia két felvonásban. Fordította: Pinczés István. In: Nagyvilág, 55. évf. 8. sz. 700–757.
Beckett, Samuel 2015: *Godot-ra várva. (En attendant Godot)* Színmű két felvonásban.
Fordították: Beke Zsolt, Csímár Péter, Donáti Flóra, Gunyecz Laura, Kállay Eszter, Márkos Éva, Sors Mihály, Szalai Bianka, Szatmári Zsófia, Tordai Vera, Horváth Ágnes. In: Színház, 3. sz. melléklet.

Felhasznált irodalom

Atkinson, Brooks 1956: *Beckett's 'Waiting for Godot'*.
In: The New York Times, April 20.
Cárolí Gáspár (Ford.) 1590: *Szent Biblia*.
Az Az Istennec Ó Es Wy Testamentvmanac Prophétác És Apostoloc által meg iratott Szent Könyuei. Nyomtatott Visolban Mantskovit Balint által MDXC Bódog aszszon huanac 10. napian. Vizsoly.
Cronin, Anthony 1999: *Samuel Beckett: The Last Modernist*. Da CapoPress, New York.
Géher István 2008: *A tragikomédia élettana* (részl.). In: Liget 10. sz.

²⁰ „I don't want philosophies, tracts, dogmas, creeds, ways out, truths, answers, nothing from the bargain basement. He is the most courageous, remorseless writer going and the more he grinds my nose in the shit the more I am grateful to him.”

- Hegedűs Géza 1965: *Vita Beckett Godot-járól*. Godot-t újraolvasva. In: Nagyvilág, 11. sz. 1715–1719.
- Károli Gáspár (ford.) 2006: *Szent Biblia* azaz Istennek Ó és Újtestamentomában foglaltatott egész Szent Írás. Budapest: Magyar Bibliatársulat.
- Kéry László 1966: *Godot-ra várva*. Utószó egy vitához. In: Shakespeare, Brecht és a többiek. Színkritikák. Budapest: Magvető Kiadó, 1968. 156–164.
- Mihályi Gábor 1965: *A "Godot" elé*. In: Nagyvilág, 8. sz. 1171–1172.
- Pinczés István 2010a: „4D Ro” analógiájú művészi hatáskereső eszköz vektorizációja Samuel Beckett: *Waiting for Godot* című tragikomédiájában. Doktori értekezés. Színház és Filmművészeti Egyetem Doktori Iskola, Budapest.
- Pinczés István 2010b: *Beckett újratöltve*. In: Nagyvilág, 8. sz. 765.
- Pinter, Harold 2012: On Samuel Beckett. 2012. november 13.
<https://astainonsilence.com/2012/11/13/harold-pinter-on-samuel-beckett/>
(2025.02.10)
- Szabó György 1965: *Vita Beckett Godot-járól*. Egy másik nézőpontból. In: Nagyvilág, 11. sz. 1719–1723.
- Szegedy-Maszák Mihály 2000: *Kétnyelvűség a huszadik századi irodalomban*. In: Sz-M. M.: *Újraértelmezések*. Budapest: Krónika Nova Kiadó, 101–110.
- Varannay Aurél 1965: *Godot mellett, Beckett ellen*. In: Nagyvilág, 12. sz. 1869–1870.
- Újvári Edit 2001: *Szimbólumfelfogásunk*. In: Pál és mtsai: Szimbólumtár. *Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*. Szerk.: Borus Judit, Ruttkay Helga. Budapest: Balassi Kiadó.